

Demokraattisen harkinnan valmiudet kasvatustieteen tutkimuskohteena

**Katariina Holma, Hanna-Maija Huhtala, Julia Jaakkola,
Jan Löfström & Tuukka Tomperi**

*Syksyllä 2024 käynnistettiin Suomen Akatemian rahoittama nelivuotinen konsortiohanke Education for Deliberation: Practices of Inquiry in Dialogue-Based Democratic Education (**DELIBERATE**). Hankkeen tavoitteena on luoda teoreettisesti vankasti perusteltua uutta ymmärrystä deliberaation eli punnitsevan julkisen keskustelun käytännöistä demokratiakasvatuksessa. Aiheen yhteiskunnallinen merkitys on voimakkaasti latautunut viime vuosikymmenten poliittisessa ja mediakulttuurisessa myllerryksessä. Pluralistisen poliittisen keskustelun mahdollisuudet demokraattisen elämäntavan ja päätöksenteon perustana ovat vaarantuneet ympäri maailman, myös sellaisissa yhteiskunnissa, joita on perinteisesti pidetty vakiintuneina liberaalidemokraattisina oikeusvaltioina. Demokraattisen harkinnan ja dialogin valmiuksia vahvistavan kasvatuksen tutkimuspohjainen kehittäminen on siten entistäkin ajankohtaisempaa.*

Tavoitteena moniulotteinen ymmärrys deliberaatiokasvatuksesta

DELIBERATE-konsortio perustaa tutkimuksensa kolmeen lähtökohtaan:

- Elinvoimainen demokratia edellyttää deliberaatiota eli yhteistä keskustelevaa harkintaa.
- Deliberatiivisen demokratian säilyminen ja kehittyminen edellyttävät kasvatusta deliberaation valmiuksiin.
- Nykyiset deliberaatiota mallintavat teoriat, ihanteet ja käytännöt ovat kasvatuksen näkökulmasta puutteellisia, jäsentymättömiä ja vajavaisesti pedagogiseen toimintaan sovellettuja.

Konsortiomme tavoitteena on tutkia, korjata ja tarkentaa deliberaation pedagogista luonnetta koskevia teoreettisia oletuksia sekä hahmotella käytännön ratkaisuja opetuksen arkitodellisuuteen. Konsortio muodostuu kolmesta osahankkeesta. Niistä kukin keskittyy tutkimukseen omalla erityisalueellaan ja tuottaa samalla tietoa muiden osahankkeiden tueksi. Yhdessä ne luovat moniulotteista kokonaiskuvaa deliberaatiokasvatuksesta. Oulun yliopiston osahanke (Hanna-Maija Huhtala ja Katariina Holma) pureutuu teoreettisiin haasteisiin eli deliberaation kasvatustieteelliseen tulkintaan. Turun yliopiston tutkimuksessa (Julia

Jaakkola ja Jan Löfström) tarkastellaan empiirisesti opettajien näkemyksiä ja kokemuksia deliberatiivisen demokratiakasvatuksen toteuttamisesta kouluissa. Tampereen yliopiston osahanke (Tuukka Tomperi ja Veli-Matti Väri) kokeilee ja kehittää pedagogisia ratkaisumalleja kouluopetukseen.

Kokonaisuudessaan hanke tavoittelee tutkimuspohjaisesti ankkuroitua, teoreettisesti vankkaa, empiirisesti perusteltua ja pedagogisesti sovellettavaa kokonaiskäsitystä, jonka pohjalta voidaan edistää lasten ja nuorten deliberatiivisia kykyjä, taitoja ja taipumuksia koulukasvatuksessa ja -opetuksessa.

Kasvatuksen erityispiirteet huomioiva tulkinta deliberaatiosta

Deliberatiivisen demokratian ytimessä on julkinen puntarointi eli yhteinen harkinta poliittisen päätöksenteon tukena ja demokraattisten päätösten oikeutuksen perustana (Fishkin, 2018; Gutmann & Thompson, 2004; Young, 2000). Toisinaan puhutaan myös dialogisesta demokratiasta (Alhanen, 2016), kun korostetaan toiset avoimesti kohtaavan ja kuuntelevan keskustelun eettistä perustaa. Ihanteiltaan ja odotuksiltaan tällainen demokratiakäsitys eroaa suppeammasta demokratiamallista, jossa kansalaisten roolina on pääasiassa valita päättäjät vaaleilla, ja valitut edustajat hoitavat varsinaisen harkinnan ja päätöksenteon.

Äänestämiseen ja enemmistöpäätöksiin rajautuva demokratiakäsitys rakentuu paljolti sille oletukselle, että kansalaiset äänestävät omaa yksilö- tai ryhmäkohtaista etuaan koskevien ennakkokäsitystensä perusteella heitä osuvimmin edustavaa poliitikkoa. Deliberatiivisessa mallissa sen sijaan ajatellaan, että niin kohdattavat poliittiset kysymykset kuin ihmisten poliittiset maailmankuvat voivat muotoutua jatkuvasti, eikä ole ennalta tiedettyä yhtä oikeaa tulkintaa siitä, miten kansalaisten pitäisi arvojensa ja etujensa valossa poliittisia valintojaan tehdä. Yhteiskunnallisista aiheista ja ongelmista käytävä moninäkökulmainen keskustelu syventää eettis-poliittista ymmärrystä niin, että kansalaisten käsitykset kehittyvät ja kantoja voidaan muodostaa viisaammin ja perustellummin. Näin voidaan päästä yhteisen harkinnan myötä kaikkien kannalta parempaan politiikkaan.

Kansalaisten osallistuminen julkiseen keskusteluun ja yhteiseen harkintaan edellyttää kognitiivisia, sosiaalisia ja eettisiä valmiuksia, jotka ovat merkittävässä määrin kasvatuksen ja koulutuksen tulosta (Englund, 2000; Hess & McAvoy, 2005; Leiviskä ym., 2025; Werler & Berg-Brekhus, 2021). Vaikka deliberaatio on ollut 2000-luvulla keskeinen teema demokratiakasvatuksessa, aihepiirin tutkimus on sirpaleista. Etenkin kasvatusfilosofiaa, empiiristä tutkimusta ja pedagogista kehittämistä yhdistävä kattava kasvatuksellinen tulkinta deliberaation luonteesta ja perusteista on jäänyt muodostamatta.

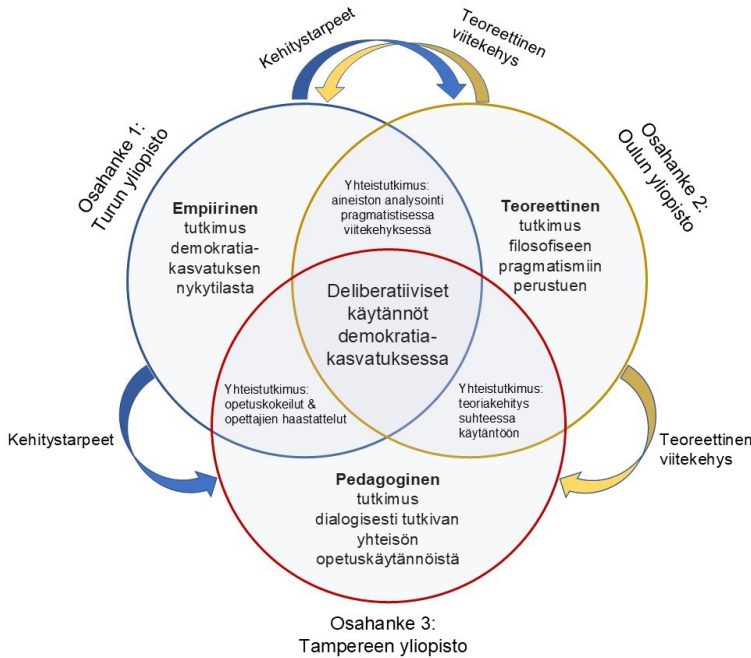
Politiikan teorioista on myös omaksuttu kriittittömästi deliberaatiota koskevia käsityksiä pedagogiikan alueelle analysoimatta, millä tavoin deliberaation luonne kasvatuksen kehityksessä poikkeaa poliittisesta päätöksenteosta. Keskeinen esimerkki tästä on suhtautuminen konsensuksen saavuttamiseen deliberaation tavoitteena. Varhaisemmissa teorioissa pidettiin usein rationaalisesti motivoitua yksimielisyyttä merkinä deliberaation onnistumisesta (esim. Habermas, 1996). Toisaalta konsensuksen tavoittelemiseen on kohdistettu voimakasta kritiikkiä politiikan teorian debateissa (esim. Mouffe, 2009a; 2009b). Uudempi deliberatiivinen teoria usein suhtautuukin konsensukseen varauksellisemmin (Gutmann & Thompson, 2004). Tästä huolimatta sama kiista on tuotu myös demokratiakasvatuksen keskusteluihin (esim. Samuelsson, 2018; Tryggvason, 2019). Poliitiikan teorian seuraaminen kasvatuskysymyksissä on kuitenkin perustetonta, sillä sen paremmin kriittinen kuin myönteinenkään näkemys konsensuksesta ei osu kasvatuksessa asian ytimeen. Kasvatustilantees-

sa harjoitetun yhteisen harkinnan tavoitteeksi ei tarvitse asettaa yksimielisyyden saavuttamista jossakin tietyssä päätöksessä, vaan tarkoituksena on auttaa oppilaita kehittymään harkinnan ja demokraattisen keskustelun sekä debatin valmiuksissa.

Vastavia tarkennuksia kasvatuksellisesta näkökulmasta tarvitaan myös muissa deliberaatiivisen demokratian kysymyksissä. Deliberatiivisia demokratiamalleja on kritisoitu poliittisen teorian debateissa myös esimerkiksi sosiokulttuuristen identiteettien ja valtasuhteiden vaikutusten unohtamisesta sekä tunnetekijöiden sivuuttamisesta ja rationaalisen argumentoinnin ylikorostamisesta (mm. Bandes, 2012; Fraser, 1992; Saward, 2001). Nämä huomiot ovat tärkeitä, mutta tässäkin on ymmärrettävä tilanne erilaisiksi kasvatuksessa kuin poliittisilla areenoilla: politiikan teorioista ei voi suoraan soveltaa päätelmiä kasvatuksen käytäntöihin. Sosioemotionaalisten tekijöiden ottaminen huomioon ei ole koulukontekstissa uusi asia vaan jo vuosisatoja kasvatuksen ja opetuksen teorioissa esiintynyt teema. Tiedetään hyvin, että tunteiden vaikutus voi sekä edistää että haitata oppimista. Vastaavasti valta- ja auktoriteettisuhteita sekä identiteettien merkitystä voidaan käsitellä luokkatilanteessa ja keskustella niistä yhdessä, toisin kuin poliittisen toiminnan arjessa. Deliberaation valmiuksien oppimisen kannalta koulukontekstin vahvuus on siten siinä, että koulussa on mahdollista harjoitella taitoja ja tottumuksia pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti tavalla, jossa reflektoidaan sekä asiasisältöjä että sosiaalisia suhteita ja käytäntöjä.

Kontekstien ja käytäntöjen sekä niiden lähtökohtien ja tavoitteiden erilaisuudesta syntyy sekä käsitteellisiä, teoreettisia että tutkimuksellisia eroja, jotka on olennaista ottaa huomioon kehitettäessä kattavaa käsitystä demokraattisen deliberaation edistämisestä kasvatuksessa. Laajemmassa poliittisessä ja yhteiskunnallisessa tarkastelussa deliberaatiolla on viitattu yhtäältä koko julkisen kansalaiskeskustelun areenoihin, toisaalta erityisiin uusiin kokeiluihin esimerkiksi puntaroivista kansalaisraadeista, osallistuvasta budjetoinnista ja neuvoa-antavista paneeleista (Fishkin, 2018; Grönlund ym., 2023; Neblo, 2015; Oksanen & Vogt, 2023; Steiner, 2012). Kumpikaan näistä viittauskohteista ei varsinaisesti muodosta yhteisöä: edellinen on siihen liian laaja ja väljä ja jälkimmäiset lyhytaikaisia ja asiakeskeisiä. Koulut, luokat ja opetusryhmät voivat sen sijaan toimia kiinteämmin ja pitkäjänteisemmin yhdessä niin, että niitä voi todella nimittää yhteisöiksi. Tällöin tulee mahdolliseksi deliberaation harjoittelu niin älyllisenä, tiedollisena kuin sosioemotionaalisenä valmiutena.

Kokonaisvaltaisen deliberaatiokasvatuksen edistämiseksi hankkeessa yhdistetään monitieteisen tutkimusryhmän osaaminen filosofisessa analyysissä, empiirisessä kasvatustieteessä ja pedagogisessa kehittämisessä. Konsortio on perustettu kokoamaan yhteen näillä alueilla kertynyttä aiempaa tietämystä ja näkemystä (mm. Helkala & Tomperi, 2021; Holma, 2023; Holma & Kontinen, 2022; 2020; Huhtala & Holma, 2019; Holma ym., 2018; Löfström ym., 2017; Löfström, 2023; 2025; Tomperi, 2017a; 2017b; 2022; 2025; Tomperi & Veijola, 2023; Tomperi ym., 2024; Värri, 2004; 2018).

Kuvio 1. DELIBERATE-konsortion toimintakaavio.

Kolme lähtökohtaa: empiirinen, teoreettinen ja pedagoginen

Osahankkeen 1 tavoitteena on lisätä tietoa suomalaisen demokratiakasvatuksen nykytilasta erityisesti deliberatiivisten taitojen opettamisen ja deliberatiiviseen demokratiaan kasvattamisen näkökulmasta. Siinä selvitetään, miten perusasteen ja toisen asteen opettajat ymmärtävät deliberatiiviset käytännöt, mitä kokemuksia heillä on dialogipohjaisista opetusmenetelmistä ja miten he ovat pyrkineet tukemaan omia oppilaitaan ja opiskelijoitaan kehittämään deliberatiivisia valmiuksiaan. Lisäksi tutkitaan, millaista tukea opettajat itse kokevat tarvitsevansa deliberatiivisten käytäntöjen opettamisessa. Osahankkeessa kiinnitetään erityistä huomiota siihen, millä tavoin opettajat käsittelevät opetuksessaan kiistanalaisia aiheita ja näkemyksiä ja miten he ovat mahdollisesti onnistuneet muuntamaan polarisoituneet konfliktit yhteiseksi puntaroinniksi. Osahankkeessa kerätään tietoa opettajille suunnatulla kyselyllä, jonka eri osiot mittaavat muun muassa opettajien asenteita demokratiaa ja kansalaisuutta kohtaan sekä opettajien näkemyksiä oppilaiden deliberatiivista taidoista, luokahuoneilmapiiriin avoimuudesta, kouluilmapiiriin demokraattisuudesta ja opettajien omasta osallistumisesta kouluyhteisössä. Opettajahaastattelulla syvennetään tietoa siitä, mitkä ovat opettajien mielestä kiistanalaisia kysymyksiä luokahuoneessa ja mitä keinoja heillä on niiden käsittelemiseksi.

Osahankkeessa 2 kehitetään kokonaisvaltaista kasvatuksellisen deliberaation teoriaa filosofisen pragmatismien näkökulmia hyödyntäen. Osahankkeessa tutkitaan, miten pragmatismien käsitteitä 'tottumus', 'tutkimus' ja 'käytäntö' voidaan hyödyntää kasvatuksen, kokemuksen, kasvun ja demokratian viitekehyksessä (Dewey, 1916; 1922; 1938a; 1938b). Tar-

kastelussa on erityisesti järjen ja tunteen yhteenkietoutuminen tiedonmuodostuksen prosesseissa (English & Stengel, 2010, Holma, 2023; 2024, Holma & Huhtala, 2025, Huhtala, 2021; 2022). Lisäksi tarkastellaan tiedonmuodostuksen prosessin luonnetta suhteessa demokraattisen dialogin ja deliberoinnin valmiuksien oppimiseen. Tarkoituksena on tavoittaa deliberointivalmiuksien oppimista ja oppilaan kasvua demokraattiseen kansalaisuuteen tukevien kasvatuskäytäntöjen keskeiset piirteet. Aidosti dialogiseen keskusteluun osallistuminen edellyttää, että yksilö kykenee hyväksymään myös omat epävarmuuden tunteensa. Joiltakin tämä kysyy ensisijaisesti kykyä ylittää torjuvat emotionaaliset ensireaktionsa, jonka jälkeen omien vajavaisuuksien ja erehdysten myöntäminen mahdollistuu. Toisille taas on tarpeen emotionaalisen vahvuuden lisääminen omien näkemysten puolustamiseen. Yhteistä on, että aitoon dialogiin sitoutuminen vaatii jokaiselta avoimuutta kohdata erilaisia, vastakkaisiakin uskomuksia, jotka kumpuavat erilaisista maailmankuvista, arvoista ja kulttuuritaustoista. Asenteilla ja niiden osana myös tunteilla on tässäkin tärkeä roolinsa (Holma, 2012; Huhtala & Holma, 2019; 2025; Tomperi, 2017b; 2022). Pragmatistisesti ymmärretty tottumuksen (*habit*) käsite tarjoaa teoreettisen perustan hahmottaa järjen ja tunteen vuorovaikutusta kasvatuksellisissa prosesseissa, jotka tähtäävät deliberatiivisten demokraattisten tapojen edistämiseen.

Osahankkeessa 3 kokeillaan ja kehitetään opetuskäytäntöjä seuraavien tutkimuskysymysten mukaisesti: miten oppilaat kokevat deliberoivan keskustelun oppimisen mahdollisuudet ja esteet, millaiset pedagogiset resurssit parhaiten auttavat opettajia tukemaan opetusryhmää dialogisesti tutkivana yhteisönä, kuinka voidaan mallintaa yhteistä deliberointia dialogis-filosofisena tutkivana käytäntönä ja miten pragmatistiset teoreettiset käsitteet 'kokemus', 'tottumus', 'tutkiminen' ja 'käytäntö' voivat valaista deliberoinnin valmiuksien kehittymistä tällaisessa yhteisössä. Osahanke on kokeilu- ja kehittämisprosessi, joka muodostuu opetusmateriaalien ja -menetelmien teoriaperustaisen kehittelyn sekä opetus- ja tutkimusmenetelmien kokeilun sykleistä. Tutkimuskysymysten ja -menetelmien tarkentaminen tapahtuu yhteisesti neuvotellen osahankkeeseen osallistuvien opettajien ja oppilasryhmien kanssa, erityisesti lasten ja nuorten näkemyksiä kunnioittaen. Pedagogisten kokeilujen päämuotona sovelletaan filosofointia lasten ja nuorten kanssa sekä filosofisesti tutkivan yhteisön lähestymistapaa (Tomperi 2017a; 2017b; 2022; 2025).

Konsortion tutkimustoimintaan osallistuu ja tuloksia osaltaan levittää kansainvälisesti merkittävien yhteistyökumppanien ohjausryhmä. Siihen kuuluvat emeritusprofessori Nicholas Burbules (University of Illinois at Urbana-Champaign), professori Silvia Edling (Högskolan i Gävle), apulaisprofessori Andrea English (University of Edinburgh), professori Maughn Gregory (Montclair State University), professori Walter Kohan (Universidade do Estado do Rio de Janeiro) ja vanhempi yliopistotutkija Dina Mendonça (Universidade NOVA de Lisboa). Kansainvälisellä ohjausryhmällä on laaja kokemus tutkimuksesta ja teoriasta demokratiakasvatuksessa, kasvatustutkimuksessa, dialogisessa opetuksessa sekä filosofisissa ja deliberoivissa opetusmenetelmissä. Yhteistyöhön kuuluu myös vierailuja sekä Suomeen että yhteistyökumppaneiden yliopistoihin Suomesta.

Projektivuosien aikana ryhmämme etsii aktiivisesti uusia tapoja viestiä tutkimustuloksista ja levittää ideoita yhteistyöorganisaatioidemme kanssa. Tarkoituksena on muun muassa suunnitella koulutus- ja työpajatahtumia kotimaisten kumppanien, kuten Sitran ja Nuorisovaltuustojen liiton kanssa. Näiden tapahtumien tavoitteena on jakaa tutkimustietoa opettajille ja lisätä lasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua poliittisiin keskusteluihin laajan yhteistyöverkostomme kautta. Projektin lopussa järjestämme loppuseminaarin, johon kutsumme tutkijoita, opiskelijoita, opettajia, rehtoreita ja päättäjiä, kuten Opetushallituksen edustajia. Tulevina vuosina toivomme monipuolista yhteistyötä eri alojen demokratiakasva-

tuksen tutkijoiden kanssa. Kesäkuussa 2026 järjestämme Oulussa kansainvälisen konferenssin deliberatiivisen demokratiakasvatuksen teemasta. Toivotamme kaikki aiheesta kiinnostuneet tervetulleiksi mukaan! Seuraa projektimme edistymistä kotisivuiltamme osoitteesta: <https://deliberate.fi>

Kirjallisuus

- Alhanen, K. (2016). *Dialogi demokratiassa*. Gaudeamus.
- Bandes, S. A. (2012). Emotion and Deliberation: The Autonomous Citizen in the Social World. Teoksessa J. E. Fleming (toim.), *Passions and Emotions*. NOMOS.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. Macmillan. (Suomeksi *Demokratia ja kasvat* (ilmestyy). Suom. A. Immonen. Toim. T. Tomperi. EFS/niin & näin.)
- Dewey, J. (1922). *Human nature and conduct: An introduction to social psychology*. Henry Holt. <https://doi.org/10.1037/14663-000>
- Dewey, J. (1938a). *Experience and education*. Macmillan.
- Dewey, J. (1938b). *Logic: The theory of inquiry*. Henry Holt.
- English, A. & Stengel, B. (2010). Exploring fear: Rousseau, Dewey, and Freire on fear and learning. *Educational Theory*, 60(5), 521–542. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.2010.00375.x>
- Englund, T. (2000). Rethinking democracy and education: Towards an education of deliberative citizens. *Journal of Curriculum Studies*, 32(2), 305–313. <https://doi.org/10.1080/002202700182772>
- Fishkin, J. S. (2018). *Democracy when people are thinking. Revitalizing our politics through public deliberation*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198820291.001.0001>
- Fraser, N. (1992). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. Teoksessa C. Calhoun (toim.), *Habermas and the public spheres*. (s. 109–142). MIT Press. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Grönlund, K., Herne, K., Strandberg, K. & Söderlund, P. (2023). Disagreement and deliberation: Evidence from three deliberative mini-publics. *Political Behavior*, 45(3), 831–853. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09733-7>
- Gutmann, A. & Thompson, D. (2004). *Why Deliberative Democracy?* Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400826339>
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press.
- Helkala, S. & Tomperi, T. (2021). Demokratiakasvatus rakentavan keskustelun tuolla puolen? Opetussuunnitelmat ja yhteiskuntaopin oppikirjat deliberatiivisen demokratiateorian kritiikkiin valossa. *Kasvatus & Aika*, 15(3–4), 172–191. <https://doi.org/10.33350/ka.107866>
- Hess, D. E. & McAvoy, P. (2005). *The Political Classroom. Evidence and Ethics in Democratic Education*. Routledge.
- Holma, K. (2012). Fallibilist Pluralism and Education for Shared Citizenship. *Educational Theory*, 62(4), 397–409. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.2012.00453.x>
- Holma, K. (2023). The rejection of rational autonomy as an educational ideal? In search of a philosophical justification for radical change in Paul Hirst’s thinking, *Journal of Philosophy of Education*, 57(1), 135–148. <https://doi.org/10.1093/jopedu/qhad012>

- Holma, K. (2024). Education as initiation into social practices – the case of democracy. *Ethics and Education*, 19(4), 506–520. <https://doi.org/10.1080/17449642.2024.2420558>
- Holma, K. & Kontinen, T. (toim.). (2022). *Learning, Philosophy, and African Citizenship*. Palgrave. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94882-5_1
- Holma, K. & Kontinen, T. (toim.). (2020). *Practices of Citizenship in East Africa Perspectives from Philosophical Pragmatism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429279171>
- Holma, K., Kontinen, T. & Blanken-Webb, J. (2018). Growth into Citizenship: Framework for Conceptualizing Learning in NGO Interventions in Sub-Saharan Africa. *Adult Education Quarterly*, 68(3), 215-234. <https://doi.org/10.1177/0741713618768561>
- Holma, K. & Huhtala, H-M. (2025). “Habits of Tolerance: The Reformatory Power of Pragmatism”. *Educational Theory*, 75(3), 460–477. <https://doi.org/10.1111/edth.70024>
- Huhtala, H-M. & Holma, K. (2019). Education of Moral Beings: The Distortion of Habermas’ Empirical Sources. *Ethics and Education*, 14(2), 171–183. <https://doi.org/10.1080/17449642.2019.1587684>
- Huhtala, H-M. (2021). Demokratiakansalaisuuden haasteet: Mimesis, kansalaisen pelastus vai turmio? *Kasvatus & Aika*, 15(3–4), 66–81. <https://doi.org/10.33350/ka.108000>
- Huhtala, H-M. (2022). Mimetic Challenges of Learning to be a Democratic Citizen. Teoksessa Holma, K. & Kontinen, T. (toim.) *Learning, Philosophy, and African Citizenship* (s. 59–76). Palgrave. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94882-5_4
- Leiviskä, A., Kasa, T., Pyy, I., Kannisto, T. & Zamotkin, I. (2025). *Demokratiakasvatus polarisaation ajassa*. Gaudeamus.
- Löfström, J., Virta, A. & Salo, U.-M. (2017). *Valppaaksi kansalaiseksi. Yhteiskuntatiedollisen opetuksen taito ja teoria*. Helsingin yliopisto, Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimuskeskus.
- Löfström, J. (2023). In Search of the Meaning-Making Student: Notes on the Lack of Third-Order Concepts in the Finnish History Curriculum. *Acta Didactica Norden*, 17(2). <https://doi.org/10.5617/adno.9212>
- Löfström, J. (2025). Järjen ja tunteiden vuoropuhelu opetuksessa. Teoksessa M. Puustinen, J. Marjokorpi & J. Sääntti (toim.), *Erimielisten tila. Vaikeiden aiheiden käsittely opetuksessa* (s. 36–51). Gaudeamus.
- Mouffe, C. (2009a). Keskusteleva demokratia vai kiistelevä moniarvoisuus? Suom. V. Pietilä. *Media & viestintä*, 32(3), 45–53. <https://doi.org/10.23983/mv.62985>
- Mouffe, C. (2009b). *The Democratic Paradox*. Verso.
- Neblo, M. A. (2015). *Deliberative Democracy between Theory and Practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139226592>
- Oksanen, M. & Vogt, H. (toim.). (2023). *Huomisen huomaava demokratia*. Gaudeamus.
- Samuelsson, M. (2018). Education for deliberative democracy and the aim of consensus. *Democracy and Education*, 26(1), Article 2.
- Saward, M. (2001). Making Democratic Connections: Political Equality, Deliberation and Direct Democracy. *Acta Politica*, 36(Winter), 361–379.
- Steiner, J. (2012). *The Foundations of Deliberative Democracy. Empirical research and normative implications*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139057486>
- Tomperi, T. (2017a). *Filosofianopetus ja pedagoginen filosofia. Filosofia oppiaineena ja kasvatuksena*. EFS/niin & näin.

- Tomperi, T. (2017b). Kriittisen ajattelun opettaminen ja filosofia. *Pedagogisia perusteita. niin & näin*, 24(4), 95–112. <https://netn.fi/artikkelit/kriittisen-ajattelun-opettaminen-ja-filosofia-pedagogisia-perusteita/>
- Tomperi, T. (2022). Dialogisuuden ajankohtaisuus: kasvatuksen teoria ja pedagogisen filosofoinnin käytäntö. Teoksessa T. Tervasmäki ym. (toim.), *Maailman tärkein tehtävä. Esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta* (s. 30–50). Juhlakirja professori Veli-Matti Värriille. EFS/niin & näin. https://netn.fi/syn_publication/maailman-tarkein-tehtava/
- Tomperi, T. (2025). The trajectories of pedagogical philosophizing in Finland: Overcoming the institutional boundaries between education and philosophy. *childhood & philosophy*, 21, 1–32. <https://doi.org/10.12957/childphilo.2025.89503>
- Tomperi, T., Korhonen, O. & Mielikäinen, S. (2024). Debate as a pedagogical practice: A case study from Finland on teaching international law. *Journal of Legal Education*, 73(1–2), 156–175. <https://jle.aals.org/home/vol72/iss1/9/>
- Tomperi, T. & Veijola, A. (2023). Reflektiivisyys ja ajattelun ajattelemisen lukiofilosofiasa. Metakognitiivisen mallin ainedidaktinen kokeilu. *Kasvatus & Aika*, 17(1), 109–133. <https://doi.org/10.33350/ka.119959>
- Tryggvason, Á. (2019). How to end a discussion: Consensus or hegemony? *Democracy & Education*, 27(2), Article 5.
- Värrä, V.-M. (2004). *Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu*. Tampere University Press.
- Värrä, V.-M. (2018). *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Vastapaino.
- Werler, T. & Berg-Brekhus, Å. (2021). Preparedness for lived democracy. Exploring the value of capabilities and controversies in education. Teoksessa R. Herheim, T. Werler & K. H. Hauge (toim.), *Lived Democracy in Education Young Citizens' Democratic Lives in Kindergarten, School and Higher Education* (s. 15–27). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003088233-3>
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.

FT, KM Katariina Holma työskentelee tutkimusdekaanina ja kasvatustieteen professorina Oulun yliopistossa.

FT, KM Hanna-Maija Huhtala työskentelee tutkijatohtorina Oulun yliopistossa.

KM Julia Jaakkola työskentelee väitöskirjatutkijana Turun yliopistossa.

Jan Löfström, PhD, työskentelee historiallis-yhteiskunnallisen kasvatuksen professorina Turun yliopistossa.

KT, FM Tuukka Tomperi työskentelee yliopistotutkijana Tampereen yliopistossa.